

УДК 631.1

Ю. С. Амеліна,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ, ПЛОДІВ І ЯГІД

Розглянуто сучасний стан розвитку овочівництва та плодівництва в Україні. Виконано зональний SWOT-аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств у сфері органічного виробництва овочів, плодів і ягід.

The current status of development of vegetable and fruit growing in Ukraine is observed. The zonal SWOT-analysis of activity of farms in organic production of vegetables, fruit and berries is done.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, агрозони України, органічне овочівництво та плодівництво.

Key words: agricultural enterprises, agro zones of Ukraine, organic vegetable and fruit growing.

ВСТУП

Овочівництво та плодівництво є стратегічними галузями агропромислового комплексу як на державному, так і регіональному рівнях. Починаючи з періоду післявоєнної розбудови, Україна завжди була серед першої десятки країн-виробників овочів. Така тенденція збереглася і після здобуття країною незалежності. Наприклад, у 2000 році в Україні виробили 5821 тис. т овочів, у 2005 р. — 7295 тис. т, а у 2010 р. — 8122 тис. т. Виробництво плодів та ягід також збільшилося після 2005 року (у період 1990—2000 років об'єми виробництва знизилися на 1500 тис. т). Так, у 2005 році одержано 1690 тис. т плодово-ягідної продукції, у 2010 році — 1747 тис. т [12, с. 100]. До того ж, пріоритетність овочівництва та плодівництва засвідчує "Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року" та "Проект по підвищенню економічної конкурентоздатності Дніпропетровської області: кластер сільськогосподарства", де зазначається про необхідність збільшення виробництва екологічної та органічної плодоовочевої продукції.

Водночас в аграрному секторі вітчизняної економіки в останні роки зміцнює свої позиції та набуває поширення інноваційна стратегія довгострокового зрівноваженого розвитку, яка є загальною концепцією щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів майбутніх поколінь стосовно безпечного і здорового довкілля [7]. Саме концепція зрівноваженого розвитку призвела до виникнення еко-інновацій. До них належить виробництво екологічно чистої продукції, використання природних, ресурсозберігаючих технологій, концепція управління "зелений офіс", концепція "еко-ефективності", модель "чисте виробництво", міжнародні стандарти еко-менеджменту й аудиту (ISO 14000, EMAS), методи підвищення ресурсної продуктивності на основі концепції MIPS, новий системний екологічний дизайн і спеціальне маркування продукції, що забезпечують високий рівень екологічної безпеки виробництва, продукції та послуг при одночасному зміцненні конкурентних позицій бізнесу [8, с. 42]. На сьогодні в Україні дедалі популярнішим стає

виробництво органічної продукції, і ця "зелена хвиля" не оминула вітчизняних фермерів, що спеціалізуються на овочівництві та плодівництві. Проте для ефективного виробництва екологічної та органічної плодоовочевої продукції залишились відкритими питання вибору виду та сорту продукту, вирощування та реалізація якого принесе найбільшу вигоду сільгоспвиробнику на власній території, недостатньо вивчені питання застосування інтенсивних технологій при вирощуванні екологічної продукції в залежності від регіону країни, видів та сортів плодово-овочевої продукції, рівня платоспроможності населення та інших факторів, внутрішнім виробникам аграрної продукції потрібно обґрунтовано підібрати для себе оптимальний вид діяльності та найвигідніші канали збуту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З огляду на викладене, метою статті є розгляд та аналіз спеціалізації сільськогосподарських підприємств кліматично-економічних зон країни та Дніпропетровської області з огляду вирощування органічних овочів і фруктів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Теоретичні дослідження екологічного й органічного сільського господарства проводило багато вчених. Так, Т.О. Зайчук вивчала сегментування ринку екологічних продуктів харчування в Україні [2, с. 138—150], Ю.С. Бережна дослідила канали збуту органічної продукції закордоном та в Україні [3, с. 198—202], І.М. Мерленко обґрунтувала важливість впровадження органічних технологій та методи оцінки придатності земель для біологічного землеробства [4, с. 291—301; 5, с. 321—327], В.Є. Роганіна розглянула ефективність виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах [6], О.М. Хименко висвітлив перспективи розвитку екологічних технологій [8, с. 42—43], питаннями формування екологічно безпечних сировинних агрозон країни займалися Н.М. Рідей, В.П. Строкаль та інші [10], Б.І. Шувар досліджувала процес формування ринку органічної продукції в Україні [1] тощо.

Проте, незважаючи на зазначені наукові розробки, для обґрунтування спеціалізації аграрного підприємства органічного та екологічного виробництва за сучасних ринкових умов потрібно проаналізувати його ресурсозабезпеченість та складові зовнішнього середовища господарювання. До ключових ресурсів, що визначають галузь виробництва підприємства, належать: природне середовище, зокрема еко-

логічний стан сільськогосподарських угідь, матеріально-технічне забезпечення, фінансові і трудові ресурси, канали реалізації продукції.

Основою дослідження зазначеного комплексу питань доцільно обрати SWOT-аналіз, що дозволяє чітко розподілити позитивні та негативні впливи на процеси та явища, які супроводжують виробництво органічних плодів та овочів у різних регіонах країни. Аббревіатура "SWOT" розкриває основний зміст аналізу, адже потрібно розподілити основні аспекти аналізованого середовища, на 4 групи — "STRENGTHS" — сильні сторони, "WEAKNESSES" — слабкі сторони, "OPPORTUNITIES" — можливості та "THREATS" — загрози. Після розподілу можна зробити висновки та прогнозування ситуації на майбутнє за умов посилення або послабшання обраних факторів [13].

У теперішній час знайти абсолютно "чисті" території в межах держави дуже проблематично, оскільки існують не тільки "місцеві" джерела забруднення, а й міждержавне та трансконтинентальне перенесення полутантів, які, крім ґрунту, забруднюють також й інші природні компоненти. Отже, оцінка придатності земель для виробництва екологічно безпечної продукції має базуватися на принципах системного методу досліджень та аналізу. Першочерговим етапом виконання комплексу робіт із визначення придатності сільськогосподарських земель для вирощування екологічно безпечних урожаїв є оцінка екологічного стану територій. З цією метою накопичують і аналізують усю наявну інформацію про основні типи угідь, ґрунтовий покрив, агрокліматичні умови, розораність, еродованість і родючість ґрунтів, наявність у межах території промислових та інших підприємств, небезпечних в екологічному відношенні, види і рівні забруднення атмосферного повітря, поверхневих вод, ґрунтів [5, с. 322].

Науковці ННЦ "Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського" НААН України провели аналіз екологічного та токсикологічного стану українських земель та виділили зони, де можливе екологічне сільське господарство. За результатами дослідження територію країни було поділено на "Непридатну", "Умовно придатну" та "Придатну" агрозони для вирощування якісної аграрної продукції.

У останні роки ННЦ "Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського" звернув свою увагу і на потреби ринку екологічної продукції та займається розробкою науково-методичних основ біологічного землеробства в Україні, створенням методик іден-

тифікації та формування банку даних екологічно чистих агрозон України й методикою агрохімічної паспортизації земель, які придатні для виробництва нормативної за якістю продукції. Вже розроблено методичні рекомендації ведення біологічного землеробства, що включають регламенти на застосування мінеральних добрив і побічної продукції [15].

Крім екологічних чинників, на сприятливість ведення підприємницької діяльності у галузі екологічного овочівництва та плодівництва, мають вплив також і економічні чинники.

Матеріально-технічні ресурси складаються з різноманітних засобів та предметів праці, матеріалів, що забезпечують виробничий процес, дотримання технології та якості кінцевої продукції. За станом матеріально-технічних ресурсів регіони України дуже різняться. Так, аграрні об'єднання Київщини та Дніпропетровщини мають змогу використовувати ліцензовані іноземні технології та техніку, а особисті господарства, віддалені від районних центрів, не мають такої можливості.

Хоча господарства населення України виробляють більше 84 % плодоовочевої продукції, їх забезпечення технічними засобами є низьким, зокрема, їм належать: 172 тис. тракторів, 21 тис. комбайнів та 44 тис. міні-тракторів та мотоблоків. У свою чергу, сільськогосподарські підприємства, що виробляють менше 16 % плодоовочевої продукції в країні, володіють 151287 тракторами, 72366 машинами для садіння, 5736 одиницями іригаційного обладнання, 32750 комбайнами та іншим спеціалізованим обладнанням [14, с. 202—204].

Матеріально-технічне забезпечення окремого підприємства та регіону взагалі має велике значення у вирощуванні плодів та овочів, оскільки, орієнтуючись на екологічне виробництво, збільшити обсяги виробництва можна у тому числі і за допомогою інноваційних технологій та технологічних засобів, що знизять собівартість продукції за рахунок економії ресурсів.

Фінансове забезпечення регіону також безпосередньо впливає на виробника, оскільки обсяги споживання овочів збільшуються зі збільшенням середнього доходу. Так, у 2010 році людина з середньодушовим доходом у розмірі 600 гривень на місяць споживала 85,2 кг овочів та 25,2 кг фруктів на рік, а людина з середньодушовим доходом у розмірі 1200 гривень на місяць споживала вже 114 кг овочів та 42 кг фруктів на рік [14, с. 160].

Загальним резервом для збільшення обсягів реалізації є популяризація вживання плодо-

овочевої продукції, оскільки, за рекомендацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, річний обсяг споживання овочів для людини віком від 18 до 64 років повинен становити близько 146 кг, а фруктів — 110 кг.

Людські ресурси активно впливають на процес виробництва з двох протилежних сторін: з одного боку, це кадрове забезпечення виробника, з іншого боку, це споживачі продукції. На споживання овочевої та плодово-ягідної продукції впливають традиційні макро- та мікро-економічні показники: рівень сімейного доходу, кількість членів сім'ї, кількість дітей у сім'ї, місце проживання. Регіони з високою концентрацією населення є більш привабливими для реалізації продукції, оскільки мають потужніші канали збуту, у споживачів вищі доходи, але стримуючим фактором є жорсткіша конкуренція.

Ринок збуту продукції органічного та екологічного рослинництва складається з внутрішньої та зовнішньої частин. Обираючи ринок, підприємство повинно обґрунтовано визначити спеціалізацію виробництва, орієнтуючись на територіальне розташування виробничих потужностей та технологію переробки, зберігання і транспортування сировини або готової продукції.

Дотримуючись класифікації ННЦ "Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського", до агрозони "Придатна" відносять Львівську, Херсонську, Сумську, частково Тернопільську, Запорізьку, Луганську, Харківську, Миколаївську та Волинську області. Лідером з виробництва овочів відкритого ґрунту за кількістю реалізованої продукції у даній агрозоні є Херсонська область (226,1 тис. т), далі Миколаївська (189 тис. т) та Львівська область (5,4 тис. т), проте найрентабельнішим виробництвом овочів відкритого ґрунту є у Харківській області (59,3 %) на відміну від Херсонщини, де даний показник становить (-1,6%). Найбільшу кількість овочей закритого ґрунту у межах агрозони "Придатна" виробляють у Львівській області (4,5 тис. т), і саме у Львівській області їх виробництво є найрентабельнішим (43,1%). Спільною тенденцією для усіх областей зони є те, що основна маса овочів виробляється у господарствах населення. За виробництвом картоплі попереду Львівська область (36,9 тис. т), а найвищий показник рентабельності реалізації картоплі у Луганській області (100,6%). Херсонщина є лідером зони з виробництва плодів і ягід (27,2 тис. т), а Волинська — за рентабельністю їх виробництва (87,5%) [14, с. 44—48].

За даними ТОВ "Органік стандарт" на вересень 2012 року в агрозоні "Придатна" активно працюють 7 операторів органічного виробництва продукції овочівництва та плодівництва, зокрема, у Львівській області — 2 фермерські господарства, що вирощують картоплю, кукурудзу, цибулю, огірки, помідори, перець, полуницю, моркву, яблука, капусту, буряк, картоплю, гарбузи, у Херсонській — 1 фермерське господарство, що спеціалізується на помідорах, огірках, капусті, моркві, перці, кавунах, у Харківській — 3 фермерські господарства, що виробляють артишоки, кабачки, патисони, моркву, кавуни, картоплю, різні види капусти та квасолі, у Миколаївській — 1 приватне підприємство, що вирощує полуницю, малину, смородину та агрус.

Найперспективнішим споживачем зони можна вважати Луганську область через відсутність сертифікованих виробників органічних овочів та фруктів на власній території, найбільшу середню заробітну плату (3230 грн. на місяць) та найменший рівень споживання овочів населенням (138,5 кг в рік на 1 людину) на противагу населенню Херсонської області, що споживає 194,9 кг овочів та баштанних культур на людину за рік.

Як відомо, підприємства Львівської та Волинської області є експортерами до ближніх країн Європейського союзу сертифікованої продукції рослинництва (у майбутньому — овочів та фруктів), але споживачі прикордонних областей мають дохід нижче середнього. Тому виробник не може розраховувати на великий обсяг та стабільні ціни реалізації плодово-овочевої продукції. Разом із цим, приблизні витрати на експорт з території цих областей 1 кг овочей "борщового набору" становитимуть приблизно 11—12 грн. (не враховуючи витрат на зберігання продукції у холодильному устаткуванні), у той час, як ціни на таку саму продукцію в ЄС вище щонайменше вдвічі. За умов подолання стримуючих факторів митного та сертифікаційного нормативного регулювання, виробник-експортер матиме продукцію із рівнем рентабельності від 60 %.

Позитивними аспектами для виробництва органічної продукції овочівництва та плодівництва в зоні "Придатна" є:

- відмінна якість поверхневих вод;
- невеликі викиди в атмосферне повітря, окрім районів великих міст (Херсон, Львів);
- територіальна близькість Львівської, Тернопільської та Волинської областей до країн Європейського Союзу, що є гарною передумовою експорту сировини та продукції овочівництва та плодівництва;

— споживацький попит на натуральні продукти.

Зазначені позитивні аспекти надають можливість виробникам органічної та екологічної продукції збільшувати вирощування овочів відкритого ґрунту, акцентувати увагу на виробництві зональних видів фруктів (яблук та полуниці) та здійснювати активний експорт своєї продукції без загрози ризиків нерентабельності виробництва.

Негативними аспектами виробництва екологічної та органічної продукції в зоні "Придатна" є:

— майже відсутність особливо цінних ґрунтів (за даними ННЦ "Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського" НААН України);

— недостатня кількість сонячних днів на рік та підвищена вологість — погані умови для вирощування ґрунтових овочів, проте гарні — для вирощування ягід;

— дефіцит природних поливних вод;

— низька купівельна спроможність місцевого населення;

— концентрація виробництва сільськогосподарської продукції у невеликих фермерських господарствах;

— низький рівень розвитку інфраструктури регіонів;

— близьке сусідство з конкуруючими країнами-виробниками плодово-овочевої продукції (Польща, Туреччина).

Зазначені негативні чинники зони становлять загрозу щодо посилення виробничо-збутових ризиків внаслідок залежності від купівельної спроможності населення та неспроможності конкурувати із найближчими закордонними виробниками.

З вищеприписаного можна зробити такий висновок, що агрозона "Придатна" є успішною в органічному овочівництві та плодівництві. Органічне виробництво плодово-овочевої продукції найактивніше опановують фермерські господарства. Місцеві підприємства можуть розвинути у даному виді бізнесу внаслідок сприятливих кліматичних умов, зручних експортно орієнтованих каналів збуту продукції, наявності робочої сили, сусідства з регіонами з достатнім попитом на плодово-овочеву продукцію та вищою за середній рівень купівельною спроможністю населення. Негативні ризики зони не є суттєвими.

До агрозони "Обмежено придатна" віднесено Чернівецьку область, частини Київської, Івано-Франківської, Луганської, Донецької, Житомирської, Хмельницької, Тернопільської,

Вінницької, Полтавської, Чернігівської, Миколаївської та Кіровоградської областей.

Найбільшими виробниками овочів відкритого ґрунту в зоні "Обмежено придатна" в 2011 році були Черкаська та Донецька області (29,8 тис. т). У господарствах населення вирощується 84,3% овочевої продукції та 84,2% плодів, а в сільськогосподарських підприємствах 15,7% та 15,6% від загальної кількості відповідно. Найвищий рівень рентабельності виробництва овочів (34,8%) був у Чернігівській області. Найбільшу кількість овочів закритого ґрунту вироблено господарствами Київської області (26,5 тис. т), а найрентабельнішим цей процес був у Черкаській області (33,1%). Виробництво картоплі найрентабельніше у Кіровоградській області (77,6%), а найбільшу кількість картоплі реалізовано у Київській області (53,1 тис. т). Вінницька область лідирує у вирощуванні плодів (114,7 тис. т), а найбільший показник рентабельності реалізації плодової продукції продемонстрували виробники Тернопільської області (337,2%) [14, с. 44—48].

В агрозоні "Обмежено придатна" 14 операторів виробляють органічну плодоовочеву продукцію, 5 з яких займаються експортом.

Згідно даних ТОВ "Органік стандарт", на початок вересня 2012 року у Тернопільській області 2 фермерські господарства займаються виробництвом яблук, моркви, цибулі та буряків, на Київщині 2 товариства з обмеженою відповідальністю та 2 фермерські господарства вирощують дині, кавуни, моркву, помідори, огірки, перець, капусту, кабачки, картоплю, буряк, редьку, селеру та суниці, причому 3 підприємства експортують свою продукцію. У Івано-Франківській області 1 підприємець реалізує чорницю та ожину у свіжому та замороженому виді, у тому числі і за кордон, у Донецькій області товариство з обмеженою відповідальністю вирощує органічні дині, кавуни та гарбузи, у Вінницькій області 2 фізичні особи-підприємці, 1 фермерське господарство та 2 товариства з обмеженою відповідальністю вирощують аронію, яблука, смородину, грушу, бузину, суниці, помідори, огірки, баклажани, перець, кабачки, картоплю, моркву, цибулю, капусту, буряк, у тому числі 1 підприємець експортує продукцію, у Чернігівській області 1 підприємство вирощує моркву, гарбуз, квасолю, капусту, буряк та картоплю.

Позитивними аспектами для виробництва органічної продукції овочівництва та плодівництва агрозони "Обмежено придатна" є:

- прийнятна якість поверхневих вод;
- подекуди наявність особливо цінних ґрунтів;

- близькість до територій Львівської, Волинської та Харківської областей, де сконцентровано основне виробництво органічної продукції, через що можливе не лише вирощування продукції, а і її масштабна переробка;

- популярність органічних продуктів, розвинута система реалізації продукції (супермаркети);

- наукові центри досліджень органічного виробництва (м. Полтава).

Зазначені позитивні чинники надають можливість розвитку однієї частини агрозони як сировинної бази, а іншої — як постійних споживачів через обмежену, але все-таки придатність до вирощування органічної сільськогосподарської продукції та зосередження науковців, що досліджують процес впровадження органічних, біодинамічних та екологічних технологій в країні (у містах Київ та Полтава).

До негативних аспектів органічного виробництва агрозони "Обмежено придатна" слід віднести:

- меншу насиченість ґрунтів гумусом у порівнянні з агрозоною "Придатна";

- розміщення далеко від кордонів країни, що ускладнює експорт продукції;

- загальну спрямованість регіонів на промислове виробництво, що зменшує землі сільськогосподарського призначення;

- обмежений вибір сільськогосподарських культур з огляду на кліматичні умови.

Зазначені негативні чинники посилюють ризики зменшення площ сільськогосподарських угідь, відведених під органічне овочівництво і плодівництво через наявність небезпечних об'єктів промисловості і внаслідок цього нижчу якість продукції у порівнянні з конкурентами з агрозони "Придатна". До того ж для виробників агрозони "Обмежено придатна" із центральних областей країни значно погіршуються умови експорту плодоовочевої продукції через її короткий строк придатності у природному стані, високий вміст вологи та деформування навіть при малих навантаженнях. "Тверді" фрукти та овочі без спеціального пакування рекомендовано транспортувати на відстань не більшу, ніж 750 км, а "м'які" — 250 км. Відповідно до цього виникає потреба у якісному зберіганні продукції, для чого доцільна оренда чи будівництво спеціалізованих складських приміщень. Проте, підприємці агрозони "Обмежено придатна" мають найбільше передумов для успішного втілення цього через велику концентрацію промислових об'єктів (у тому числі й колишніх), наявність профільних наукових центрів, а також через те, що саме в

обласних центрах функціонують найбільші овочеві ярмарки (м. Київ) та оптові ринки, такі як "Столичний" у Києві та "Господар" у Донецьку.

На підставі проведеного SWOT-аналізу можна дійти висновку, що в агрозоні "Обмежено придатна" органічне виробництво потребує додаткового обґрунтування розміщення та спеціалізації. Зокрема, у Вінницькій області, окрім звичних овочів, вже успішно вирощують органічні ягоди та фруктові дерева, а у Київській — широкий асортимент овочів та баштанних культур. З Івано-Франківської області успішно експортують заготівельну продукцію (ягоди). В агрозоні "Обмежено придатна" доцільний розвиток зберігання та переробки плодово-овочевої продукції. Активними споживачами агрозони можна вважати Донецьку та Київську області через вищу щільність та купівельну спроможність населення (відповідно із середньою зарплатою 3619 грн. і 3268 грн. на місяць) та більш активний темп життя цих областей. Найменш насиченим сегментом ринку агрозони можна вважати Івано-Франківську область, оскільки середній показник вживання овочів на рік становить — 117,5 кг, а фруктів — 38,3 кг, що значно нижче у порівнянні з рекомендованими нормами (146 кг та 110 кг відповідно).

До агрозони "Непридатна" відносять Закарпатську, Дніпропетровську, Одеську області, АР Крим, частини Житомирської та Чернігівської областей. Найбільшу кількість овочів відкритого ґрунту у зоні "Непридатна" реалізували в Одеській області (52,8 тис. т), тоді як найвищий рівень рентабельності (42,4%) був досягнутий у АР Крим. При реалізації овочів закритого ґрунту АР Крим є найактивнішим реалізатором за обома показниками (відповідно 17,5 тис. т і 5,2%), так само, як і при виробництві плодової продукції (відповідно 36,9 тис. т і 21,4%). Найбільшим реалізатором картоплі з найвищим показником рентабельності у зоні "Непридатна" є Дніпропетровська область (відповідно 20,5 тис. т і 44,6%).

На даний момент у агрозоні "Непридатна" працюють 4 сертифіковані оператори органічного виробництва плодовоовочевої продукції: у АР Крим — 1 товариство з обмеженою відповідальністю та 1 виробничий комбінат вирощують, в тому числі й на експорт, абрикоси, моркву, капусту, цибулю, помідори, огірки, перець, баклажани, картоплю, кавуни. В Одеській області 2 фермерські господарства вирощують кавуни, дині, огірки, кабачки, полуницю, топінамбур, редьку, моркву, цибулю, картоплю,

капусту, перець солодкий, баклажани, помідори, вишню, черешню, сливи та яблука.

Позитивними аспектами органічного овочівництва та плодівництва агрозони "Непридатна" можна назвати:

- подекуди присутність цінних ґрунтів (за даними ННЦ "Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського" НААН України), що дають можливість вирощувати продукцію, наближену до органічної (з використанням органічних технологій, натуральну і так далі);

- можливість використовувати існуючі та новітні системи енергозберігаючого та інтенсивного виробництва;

- близькість до головних транспортних центрів країни;

- високий попит на органічну продукцію;

- розвинуту систему збуту продукції (супермаркети, інтернет-магазини, еко-ресторани);

- порівняно високу купівельну спроможність місцевого населення.

Зазначені позитивні чинники посилюють розвиток ринку через високий попит та купівельну спроможність населення, а різноманіття каналів збуту тільки поширюватиме поле маркетингової діяльності виробників.

До негативних аспектів органічного виробництва в агрозоні "Непридатна" можна віднести:

- присутність шкідливих викидів в атмосферне повітря, особливо навколо великих міст;

- значний дефіцит зрошувальних вод (АР Крим);

- орієнтацію на вирощування злакових;

- несприятливі кліматичні умови.

Зазначені негативні чинники посилюють ризики нерентабельності органічного виробництва плодів та овочів в агрозоні "Непридатна" через значно понижені показники якості повітря та води, подекуди ґрунтів, що вже виснажені інтенсивним веденням сільського господарства. При подальшому їх зниженні неможливо буде вирощувати не тільки органічну, а і будь-яку сільськогосподарську продукцію. Але високий попит на даних територіях на органічні продукти, наявність дуже родючих ґрунтів (за даними Національного географічного атласу 2010 року, вміст гумусу в угіддях Дніпропетровської області становить 315 т/га, а у Львівській — майже у 4 рази менше — тільки 83,2 т/га), традиційно високі врожаї овочів та наявність інноваційних технологій обробітку ґрунту та вирощування продукції вказують на можливість вироблення продукції, за якістю

наближеної до органічної (біологічно безпечна, з використанням органічних технологій, екологічна, натуральна тощо).

Таким чином, підприємці агрозони "Непридатна" можуть спеціалізуватися на виробництві органічних традиційних овочів, баштанних культур та кісточкових плодів, але в обмежених обсягах через брак територій, що можуть бути сертифікованими. Доцільно зосередити увагу на переробці, зберіганні та збуті готової продукції кінцевим споживачам, зокрема у форматах еко-ресторанів та сімейних ферм ("з поля — на стіл"). При виробництві продукції можна спеціалізуватися не тільки на органічній, а й на натуральній та біологічній продукції в залежності від технології виробництва та наявних природних умов. Найактивнішим споживачем плодоовочевої продукції можна вважати Дніпропетровську область із середньою зарплатою 3260 грн. на місяць.

Зокрема, до позитивних аспектів Дніпропетровської області як учасника органічного виробництва країни, слід віднести:

- якісні ґрунти, що дозволяють вирощувати натуральні фрукти та овочі;

- можливість використовувати існуючі меліоративні системи;

- великий транспортний вузол національного значення;

- можливість застосування передових технологій виробництва продукції та очищення води;

- безпосереднє сусідство з областями з агрозони "Придатна" (Херсонська область);

- існування територій, котрі мають ґрунти та поверхневі води доволіної якості (чорноземи з середнім шаром гумусу, річки Оріль, Самара) для вирощування навіть органічної продукції;

- високий, купівельноспроможний попит на органічну продукцію;

- широку мережу збуту продукції (супермаркети, інтернет-магазини, еко-ресторани);

- перспективу перетворення на центр переробки органічної сировини сусідніх регіонів;

- можливість використовувати надбання попередніх поколінь у сфері овочівництва та садівництва (Нікопольський район).

Серед негативних аспектів органічного сільського господарства Дніпропетровщини можна виділити такі:

- основний масив поверхневих вод, ґрунтів та атмосферного повітря є забрудненим через наявність великих активних промислових виробництв та підприємств видобування уранових і марганцевих руд;

- на локальному ринку органічних продуктів спостерігається висока конкуренція;

- ціна товару значно підвищується через високу транспортну складову;

- сільськогосподарські підприємства зазнають високого податкового навантаження;

- в області порівняно високі ціни на усі супутні товари та послуги для виробників.

Таким чином, Дніпропетровщина може стати активним учасником українського екологічного руху як споживач органічної продукції, так і її виробник, оскільки область є лідером у виробництві овочів за традиційною технологією у 2010 році (560 тис. т) та однією з лідируючих областей у виробництві плодів та ягід (у 2010 р. — 131 тис. т, на першому місці — Хмельницька область з обсягом виробництва 158 тис. т). Окремі території Дніпропетровської області можуть бути придатними для вирощування органічної продукції за умови проходження сертифікації. Загальний економічний розвиток регіону надає можливість підприємствам виробляти кінцевий продукт або ж переробляти сировину для органічних продуктів, пропонуючи споживачам широкий асортимент органічних овочів, плодів та ягід. На даний момент у Дніпропетровській області сертифіковано 1 фермерське господарство, що вирощує злакові культури, причому у майбутньому ним планується виробляти органічні овочі (огірки, помідори, моркву та цибулю). Окрім того, сучасні технології очищення повітря, води та ґрунту дозволяють вирощувати натуральні овочі та ягоди у теплицях, що за якістю не поступатимуться органічним, проте будуть дешевшими, адже не потребуватимуть витрат на щорічну сертифікацію. Врожай таких овочів та ягід можна збирати майже весь рік. Такий тип агробізнесу є проміжною альтернативою між інтенсивним та органічним виробництвом і буде вигідним як для домашніх господарств і дрібних підприємств, так і для великих виробників.

У підсумку дослідження можна дійти наступних рекомендацій та висновків.

1. Виробництво плодоовочевої продукції в Україні завжди було важливим елементом економічного розвитку галузі сільського господарства, отже, і екологічні плоди та овочі, за підтримки державних програм, у перспективі стануть розповсюдженою продукцією.

2. За показником екологічності сільського господарства й можливістю одержання органічної продукції рослинництва територія України поділена на 3 основні агрозони: "Придатна", "Обмежено придатна", "Непридатна". Окрім екологічного фактору, на вибір спеціа-

лізації сільськогосподарського підприємства органічного овочівництва та плодівництва впливає загальне природне середовище, матеріально-технічне забезпечення, фінансові і трудові ресурси та канали реалізації продукції.

3. Станом на початок вересня 2012 року в Україні працює 25 операторів органічного виробництва плодів, овочів та ягід різних форм власності. Основну масу органічної плодоовочевої продукції виробляють фермерські господарства. Особистим селянським підприємствам та малим підприємствам для успішного опанування даного виду бізнесу доцільно створювати кооперативи для здешевлення сертифікації і зменшення витрат на зберігання та транспортування продукції.

4. Дніпропетровська область бере активну участь у розвитку органічного овочівництва та плодівництва, вона є перспективним ринком збуту такої продукції, а також базою для переробки, зберігання та пакування продукції. Крім того, за умов використання технологій закритого ґрунту та реалізації заходів для поліпшення якості земель, на Дніпропетровщині можна вирощувати значні обсяги продукції, що буде за якістю наближеною до органічної.

5. Подальшого вивчення потребують процеси ціноутворення та визначення найбільш економічно вигідної спеціалізації органічного виробництва.

Література:

1. Шувар Б. Формування цільового ринку органічної продукції в Україні // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — Вип. 19.12. — С. 82—85.

2. Зайчук Т.О. Сегментування та таргетинг ринку екологічно чистих продуктів харчування // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс]. — Київ, ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана". — 2010. — Вип. 24. — С. 138—150.

3. Бережна Ю. Канали збуту органічної продукції: міжнародний аспект та вітчизняна практика // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 4. — Т. 4. — С. 198—202.

4. Мерленко І.М. Важливість впровадження системи органічного землеробства в умовах західного Полісся України // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. — 2011. — Вип. 10. — С. 291—301.

5. Мерленко І. М., Аджиева А. Г. Можливості використання ГІС-технологій у сільському господарстві при оцінці придатності земель для біологічного землеробства // Таврійський

науковий вісник. — Херсон: Айлант. — 2003. — Вип. 52. — С. 321—327.

6. Підвищення ефективності виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / В.Є. Роганіна; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Х., 2011. — 20 с.

7. Чому сталий розвиток є рушійною силою інновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.management.com.ua/notes/sustainability_innovation.html

8. Хименко О.М. Майбутнє за зеленими інноваціями // Інтелектуальна власність. — 2009. — № 4. — С. 42—43.

9. Дудар О.Т. Системний аналіз важливих складових утвердження вітчизняного органічного агровиробництва // Всеукраїнський науково-виробничий журнал: сталий розвиток економіки. — 2011. — № 2. — С. 135—140.

10. Рідей Н.М., Строкаль В.П., Шофолов Д.А., Рибалко Ю.В. Науково-методичні рекомендації формування екологічно безпечних сировинних агрозон. — К.: ВПЦ "Експрес", 2009. — 40 с.

11. Прес-служба Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/1422>

12. Статистичний бюлетень "Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України" за 2011 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 136 с.

13. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб. для вузов / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; пер. с англ. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

14. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2010 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — 374 с.

15. Рішення Президії НААН України "Про засідання Бюро Президії Національної академії аграрних наук України з питання "Наукове забезпечення та перспективи органічного виробництва в Україні" від 26 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaan.gov.ua/content/pro-zasidannya-byuro-prezidiyi-nacionalnoyi-akademiyi-agrarnih-nauk-ukrayini-z-pitannya-1>

16. Статистичний бюлетень "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах" за 2011 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 88 с.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2012 р.